

XAVIER BARÓ I QUERALT

**TESI DOCTORAL:
“LA HISTORIOGRAFIA CATALANA EN
EL SIGLE DEL BARROC (1585-1709)”**

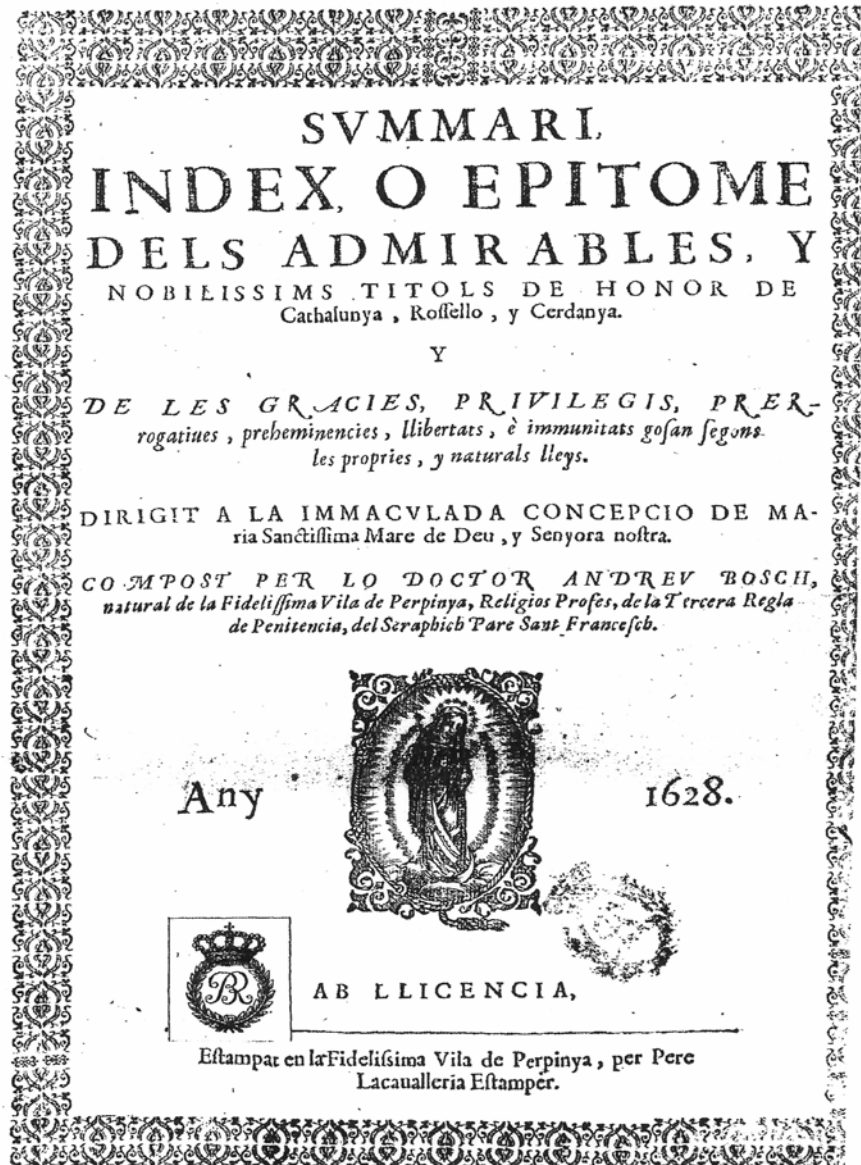
**DEPARTAMENT D’HISTÒRIA MODERNA DE LA UNIVERSITAT DE
BARCELONA**

**PROGRAMA DE DOCTORAT: “EL MÓN MEDIEVAL I MODERN: ÚLTIMES
LÍNIES DE RECERCA” (BIENNI 2000-2002)**

DIRECTOR: FERNANDO SÁNCHEZ MARCOS

BARCELONA, DESEMBRE DE 2005

5. LA CONSTRUCCIÓ I EVOLUCIÓ DEL DISCURS
HISTORIOGRÀFIC A LA CATALUNYA DEL SEGLE XVII: QUI
ESCRIU HISTÒRIA A LA CATALUNYA BARROCA, PER QUÈ I
EN QUINA LLENGUA HO FA



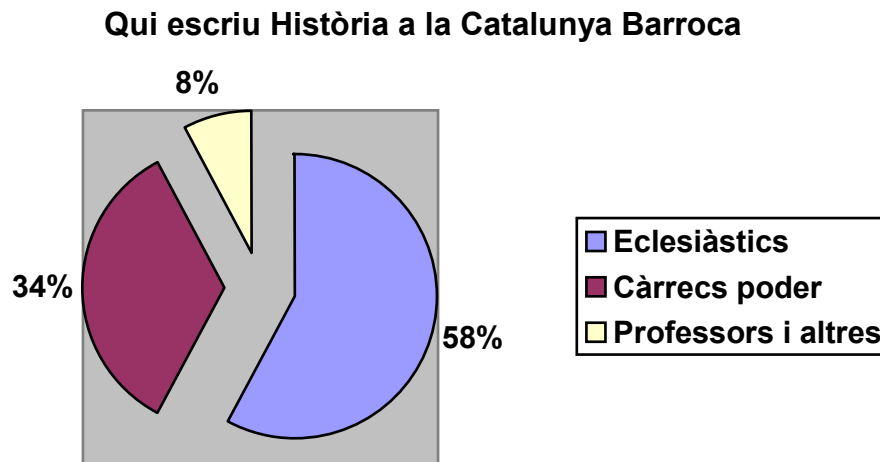
Portada de l'obra d'Andreu Bosch, *Summari, Índex o Epítome dels admirables Títols d'Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*. Perpinyà: Pere Lacavalleria, 1628.

5. LA CONSTRUCCIÓ I EVOLUCIÓ DEL DISCURS HISTORIOGRÀFIC A LA CATALUNYA DEL SEGLE XVII: QUI ESCRIU HISTÒRIA A LA CATALUNYA BARROCA, PER QUÈ I EN QUINA LLENGUA HO FA

5.1. QUI ESCRIU HISTÒRIA A LA CATALUNYA BARROCA

En aquest apartat pretenem presentar una sèrie de reflexions i dades sobre com evolucionà i què caracteritzà el discurs historiogràfic a la Catalunya del Barroc. Per fer-ho, creiem oportú, en primer terme, reflexionar sobre qui escriu textos d'història en aquell període, és a dir, presentar les diverses tipologies d'autors dels més d'un centenar de textos treballats a l'annex. Si atenem al seu estat civil, dels 64 autors treballats 37 pertanyen a l'estament eclesiàstic, la qual cosa indica un 57.81 % del total. Aquestes dades es poden contrastar amb les ofertes per Sánchez Marcos pel que respecta al conjunt dels historiadors de la Monarquia Espanyola que cita un total d'un 48.5% d'eclesiàstics per al conjunt de la Monarquia Hispànica en el període comprés entre 1580 i 1684. Si atenem al seu estat laboral, copsem que 22 tingueren càrrecs mitjos o alts en l'administració reial, la qual cosa dóna un 34.37% del total. En darrer terme, trobem un petit grup (5) de professors, homes de lletres, notaris, músics, comerciants i altres, que en total sumen un 7.81%. En qualsevol cas, de les dades analitzades se'n extreu una conclusió indiscutible: els homes que escrigueren textos d'història a la Catalunya del Barroc foren essencialment eclesiàstics i, en segon terme, homes vinculats d'una o altra manera al poder,

ja fos el de la Monarquia o el local¹. És per això que, tal i com ha apuntat recentment Fernando Sánchez Marcos, cobren especial importància els pocs testimonis de la “gent corrent”, com puguin ser els dietaris de Miquel Parets o el del petit propietari rural Joan Fàbrega de Cererols².



5.2. PER QUÈ S'ESCRIU HISTÒRIA A LA CATALUNYA BARROCA

Serà interessant, en segon terme, mostrar les motivacions que determinaren els autors, això és, copsar la diversa tipologia d'obres que s'escrigueren al llarg d'aquell període. Seguim sense comptar, almenys que jo sàpiga, amb un manual o obra de referència per a l'estudi de la historiografia catalana del segle XVII, de manera que la nostra proposta pretén, d'una banda, omplir aquest buit i, de l'altra, mostrar algunes pautes interpretatives per a un període sovint

¹ Cal fer referència, ni que sigui sumàriament, a la qüestió de la censura. Aquest tema pot constituir, per si mateix, tot un tema de recerca per a una tesi doctoral. Vegeu, en qualsevol cas, les referències que aporten MÁRQUEZ, Antonio. *Literatura e Inquisición en España (1478-1834)*. Madrid: Taurus, 1980; VILCHEZ DÍAZ, Alfredo. *Autores y anónimos españoles en los índices inquisitoriales*. Madrid: Universidad Complutense, 1986, i pel que respecta a la historiografia espanyola del Barroc, més concretament al procés de publicació d'una de les obres d'Uztarroz, les referències a: ARCO GARAY, Ricardo del. *La erudición aragonesa en el siglo XVII y el cronista de Aragón Andrés de Uztaroz*. Madrid: CSIC, 1950, vol. II, p. 747-750.

² Vegeu: SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. *La historiografía española del Barroco (1585-1684)*. Treball inèdit, 2003, p. 82 i ss; “Memòria i identitat a la Catalunya del segle XVII: la construcció social del passat”, *Pedralbes. Revista d'història moderna* 23-II (2003), p. 477-489.

estigmatitzat per lectures encara fortament influenciades per l'esperit i el tarannà de la Renaixença.

5.2.1. Tipologia d'obres històriques i literàries a Catalunya (1573-1709)

A continuació presentem la dita tipologia, tot i saber, des d'un primer moment, que es tracta d'una esquematització i, per tant, alguna de les obres citades en un apartat podria estar ubicada en un altre, ja que les fronteres temàtiques que utilitzem en l'actualitat no eren les mateixes al segle XVII. La data entre parèntesi que figura després de la tipologia d'obra fa referència al número d'obres que hem trobat. La data entre parèntesi que figura després del nom de l'autor o títol de l'obra (si és anònima) fa referència a l'any o dècada de redacció i/o publicació de l'obra.

Dietaris i viatges (6)

Miquel Mates (1604)

Jeroni Pujades (Dècada de 1620)

Miquel Parets (Dècada de 1660)

Joan Fàbrega de Cererols (Dècada de 1670)

Jeroni del Real (Dècada de 1680)

Josep de Montfar (Dècada de 1680)

Fets concrets (24)

Joan Pujol (1573)

Cobles noves en llahor de la Vnio, y dels beneficis y profits que ella ha aportats en Cathalunya, compostes per vn soldad de la Vnio (1606)

Francesc de Montcada (1623)

Obres sobre el conflicte de 1640 (en total: 18)

Obres sobre el nomenament de Joan d'Àustria com a primer ministre 1677 (en total: 3)

Relació dels motius per los quals nos castiga la Divina Ivsticia regularment ab la plaga de las llagostas (1687)

Història Universal (1)

Rocabertí (1626)

Història de Catalunya (10)

Viladamor (1585)

Comte (1586)

Calça (1588)

Gil (1600)

Diago (1603)

Pujades (1609)

Corbera (1629)

Corbera (1678)

Marca (1688)

Marcillo (1685)

Història local (4)

Comte (1586)

Jorba (1589)

Martorell (1626)

Roig i Jalpí (1678)

Institucional (3)

Gilabert (1616)

Peralta (1620)

Vinyes (1622)

Filosofia-moral (4)

Setantí (1610 i 1614)

Montcada (1642)

Coratjà (1690)

Religió i espiritualitat (15)

Taix (1592)

Diago (1599)

Manescal (1611)

Ferrando de la Càrcel (1625)

Vallespinosa (Dècada de 1620)

Poc (1627 i 1630)

Doménech (1630)

Estrugós (1644)

Camós (1657)

Blanch (Dècada de 1660)

Marés (1666)

Plens (1699)

Serra (1701)

Baucells (1704)

Llengua i literatura (8)

Rector de Vallfogona (Dècada de 1620)

Fontanella (Dècada de 1640)

Romaguera (1681)

Blanch (1668)

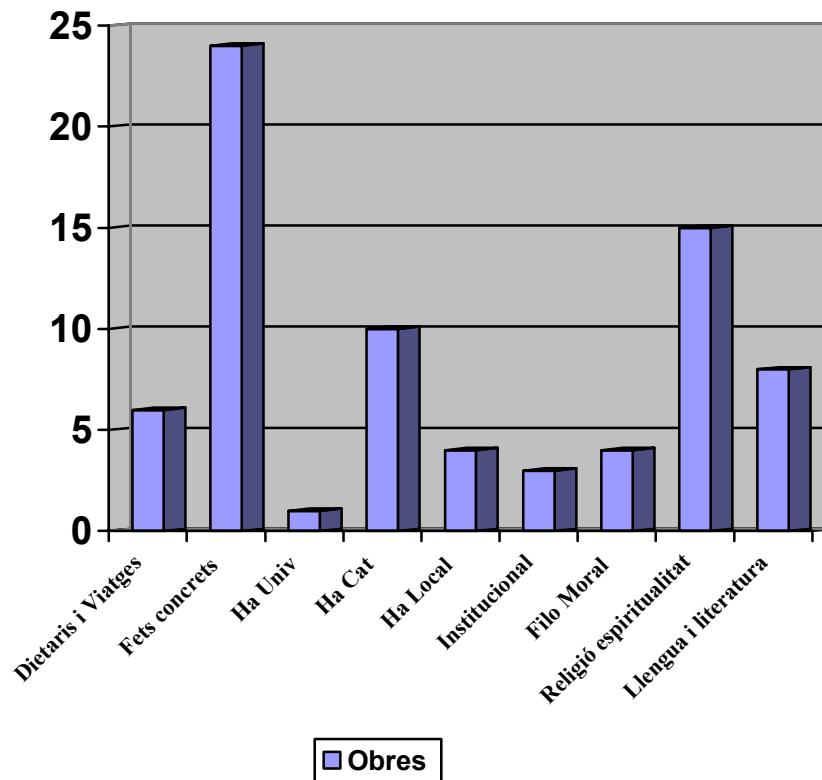
Lacavalleria (1681 i 1696)

Gualbes (Dècada de 1700)

Julià (1703)

Així doncs, sobresurten les obres dedicades a l'estudi de la història general de Catalunya (10), les que relacionen l'estudi del passat de Catalunya amb factors religiosos, morals i espirituals (15), les que es dediquen a una temàtica específica (en aquest sentit el pes dels textos dedicats al conflicte de 1640 és abrumador), i també les que contenen elements literaris, lingüístics i històrics (8), a més dels dietaris i llibres de viatges (6).

TIPOLOGIA D'OBRES (1573-1709)



5.2.2. Alguns trets característics de la historiografia catalana del Barroc

Després d'haver realitzat una aproximació quantitativa, podem ara centrar-nos en una aproximació de caire qualitatiu. En general, es poden apuntar una sèrie de trets característics i definitoris de la historiografia catalana d'aquest període:

a) En primer lloc, hi ha una certa unanimitat entre els especialistes en afirmar que té més nivell que la resta de literatura catalana del segle XVII³.

b) En segon lloc, sembla clar, segons la interpretació d'autors com Mateu Llopis⁴ que no hi ha obres del rigor científic del nivell de Zurita⁵. Així, sovint s'ha considerat la historiografia del XVI i XVII català com "els epígons de l'original i personalíssima historiografia catalana de l'Edat Mitjana", tot i que se'n valora la importància que tingueren per a la Renaixença decimonònica, sobretot pel que fa al manteniment de la consciència històrica⁶. Cal destacar, en aquest sentit, les obres en què es reinventa i es falsifica la història, com el pseudo-Boades de Roig i Jalpí, escrit entre 1672 i 1675. Es falsifica i s'inventa obra per legitimar els drets i privilegis dels catalans enfront autors anticatalans de l'època. D'altra banda, darrerament s'ha produït un cert canvi de perspectiva, i autors com Sánchez Marcos i Antoni Simon Tarrés han presentat un panorama d'aquest període de la historiografia catalana prou diferent, de manera que aquest

³ RIQUER, Martí de. COMAS, Antoni. MOLAS, Joaquim. *Història de la literatura catalana*. vol IV, Barcelona: Ariel, 1984, p. 514.

⁴ MATEU Y LLOPIS, Felipe. *Los historiadores de la Corona de Aragón bajo los Austrias*. Barcelona: Horta, 1944, p. 15 i ss.

⁵ Tot i així, és evident que l'historiador aragonès influencià els historiadors catalans de l'època, així com els valencians. Sobre les influències que pogué exercir l'obra de Zurita en els historiadors siscentistes valencians, vegeu: BELENGUER, Ernest. *Jaume I a través de la història*. València: Edicions 3 i 4, vol. I, 1984, p. 62 i ss.

⁶ RIQUER, Martí de. COMAS, Antoni. MOLAS, Joaquim. *Història de la literatura catalana*. Vol IV, p. 514.

darrer afirma que “hi ha elements per fer judicis més matisats sobre la historiografia d’aquest període i no condemnar-la directament a la foguera”⁷.

c) En tercer lloc, es tracta d’una historiografia que en general respon a les característiques de la cosmovisió de l’Antic Règim, on se sol exaltar el catolicisme militant ⁸.

d) En quart lloc, és una historiografia eminentment local/nacional (la majoria d’obres se centren en la història de Catalunya). Només trobem una obra referent a la història universal (i d’escàs valor), i molt poques sobre el conjunt de l’actual Estat Espanyol o la Corona d’Aragó. Com a conseqüència, interessa més exaltar el passat medieval i els privilegis originaris que no el contacte i la història del Nou Món, que té una escassíssima i anecdòtica presència en la historiografia catalana de l’Època Moderna (penso per exemple en la coneguda sentència de Pujades: “al home savi li es mes preciosa la terra natural que-l or y riquezas del Perú”⁹).

e) En cinquè lloc, i com a conseqüència de l’anterior, distingir-ne dos tipus: les que abasten un ampli període de temps (històries de Catalunya des dels seus orígens) i les coetànies (en aquest sentit, cal destacar dos moments clau: les relacionades amb els esdeveniments de 1640 i les relacionades amb 1677, moment de l’accés al poder de Joan d’Àustria), que sovint voregen l’obra publicística-política.

⁷ SIMON I TARRÉS, Antoni. "La historiografia del Barroc (de Jeroni Pujades a Narcís Feliu)", a BALCELLS, Albert (coord.): *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005, p. 93-116. En aquest mateix text, Simon apunta dues causes que explicarien la limitació de la historiografia barroca: no haver utilitzat una metodologia que s’alliberés del llast precientífic de l’època i l’excessiva utilització del discurs històric com a arma política.

⁸ SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. “La concepción de España, como realidad plural, en la historiografía catalana del Barroco: algunas aportaciones” a FERNÁNDEZ ALBADALEJO, F (Ed.) *Monarquía, imperio y pueblos en la España Moderna. IV Reunión científica de la Asociación Española de Historia Moderna (Alicante, 27-30 mayo 1996)*. Alacant: Universitat d’Alacant, 1997, p. 791.

⁹ Vegeu l’apartat 6.2.1. del present treball.

f) En sisè lloc, el manteniment de l'interès per les obres locals. Si bé no n'hi ha sobre Barcelona (deixant de banda el text corogràfic de Dionís de Jorba, cal dir que abunda la informació sobre la ciutat en tant que capital en les generals sobre Catalunya), n'hi ha, per exemple, sobre Manresa, Girona, Sant Feliu de Guíxols i altres poblacions catalanes.

g) En setè lloc, destacar l'escassa presència de les obres dedicades a la teoria, crítica i metodologia històrica, encara que aquest element es troba *de facto* en moltes obres¹⁰, preparant el terreny, segons la nostra opinió, a la historiografia catalana del segle XVIII, i a l'escola historiogràfica generada al voltant del monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanès¹¹.

Caldrà doncs, preguntar-se si es pot parlar d'una historiografia catalana barroca. Si ens cenyim a les característiques del moviment cultural barroc, segurament és imprecís parlar d' *una* historiografia barroca catalana. És més apropiat parlar d'una historiografia catalana del segle XVII (o d'una historiografia catalana de l'època barroca), en la qual s'aprecien característiques prou diferenciades, tot i que comparteixin alguns elements en comú com els que acabem de ressaltar. Així, si potser es manté al llarg del segle una mateixa cosmovisió i un cert desengany, el retoricisme potser és més acusat a finals de segle. Aquest fet sens dubte es pot apreciar pel que respecta a la literatura. Les formes retoritzants d'un Josep Romaguera tenen poc a veure amb el discurs literari dels autors de les primeres dècades del segle XVII. Cal sempre tenir present els esdeveniments del segle XVII català, en el qual fets

¹⁰ SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. MONTSERRAT RULL, Assumpta. "La producción historiográfica de los eclesiásticos catalanes en el siglo XVII: algunas aportaciones" a MARTÍNEZ RUIZ, E. SUÁREZ GRIMÓN, V. (Eds). *Iglesia y sociedad en el Antiguo Régimen. III Reunión científica de la Asociación Española de Historia Moderna*. Las Palmas de Gran Canaria: Universidad de las Palmas de Gran Canaria, 1994, p. 53.

¹¹ BARÓ I QUERALT, Xavier. "La difusió de la historiografia...", p. 141-144.

traumàtics com la revolta de 1640 no aconsellen generalitzar. La historiografia, recordem-ho, segueix la història, i és filla de les situacions existencials. En definitiva, hi ha un context molt (massa) diferent entre historiadors com Montcada o Corbera i Martí Viladamor o De la Peña.

5.2.3. Escriure història per vindicar la religiositat de Catalunya

Vegem a continuació alguns dels aspectes religiosos intrínsecament relacionats amb l'anàlisi del passat. En una societat tan amarada de religiositat (o, si més no, de costums i pràctiques religiosos) com la de l'Antic Règim, i en un context contrarreformista, un dels elements més rellevants en el moment de justificar els privilegis és sens dubte l'element religiós. Així, un dels trets característics i identitaris de Catalunya segons els historiadors siscentistes és la religiositat del poble català. Ara bé, cal dir, des d'un primer moment que aquest tret característic no és pas exclusiu o excepcional. Un ràpid cop d'ull als escrits dels coetanis¹² ens demostra que tots els pobles s'autoconsideren els més cristians, els més piadosos i els que saben mantenir amb més fidelitat la fe catòlica¹³. En el cas català, la legitimació religiosa té, però, un tret distintiu respecte a d'altres europees, conseqüència directa de l'evolució històrica a la Península. Aquesta

¹² Pel que fa als historiadors i cronistes de Navarra, vegeu: FLORISTÁN IMÍZCOZ, Alfredo. "Examen de la conquista castellana. La introspección de los cronistas navarros (siglos XVI-XVII) a *Príncipe de Viana* 219 (2000), p. 79-134, esp. p. 112-117; "Ex hostibus et in hostes": la configuración de identidades colectivas como confrontación múltiple: Navarra entre Sobrabe y Cantabria (siglos XVI y XVII)" a ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO, Antonio. GARCÍA GARCÍA, Bernardo J. (Eds). *La Monarquía de las naciones. Patria, nación y naturaleza en la Monarquía de España*. Madrid: Fundación Carlos de Amberes, 2004, p. 327-354. I, per al cas de Cadis, l'obra *El Emporio del Orbe* de Fray Jerónimo de la Concepción estudiada per: MORGADO GARCÍA, Arturo. ARANDA PÉREZ, Francisco José (Coord). *La Declinación de la Monarquía Hispánica en el siglo XVII. Actas de la VIIa Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2004, p. 879-890.

¹³ Vegeu, entre d'altres, RANUM, Orest. *Artisans of glory. Writers and historical thought in seventeenth-century France*. Chapel Hill, 1980; SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. "Historia e historiadores en la Europa de los siglos XVI y XVII: panorama bibliográfico" a *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 7 (1987), p. 29-41; *Invitación a la historia*, p. 121 i ss.

legitimació s'expressa bàsicament en tres elements. En primer terme, mostrar Catalunya com a primer poble cristià de la Península. En aquest punt coincideixen bona part dels autors del segle XVII: Catalunya fou un dels primers (si no el primer) pobles cristianitzats de la Península, fet que seria digne d'elogi per al poble català. Així, per exemple, Francesc Martí Viladamor atribueix a la Divina Providència el fet que els catalans acceptessin ràpidament la nova religió, i que la suposada estada de sant Jaume a Catalunya fos tot un èxit: *“pero [sant Jaume] por gracia del cielo halló en la felicísima provincia de Cataluña sus moradores tan dispuestos a la refulgente luz de la fe de Christo [...] y el primer gentil que recibió la fe de Christo ha sido catalán”*¹⁴. Les obres de cronistes i historiadors com Pujades, Corbera, Montcada, Martí Viladamor o Feliu de la Peña estan farcides de referències a la suposada presència d'apòstols i de l'existència de primers sants i màrtirs en terres catalanes¹⁵, entre els quals destaquen personatges com sant Pacià¹⁶. En segon terme, presentar el Principat com un dels primers pobles que va expulsar els musulmans. És una idea compartida pels historiadors catalans del sis-cents que el fet d'ésser un dels primers pobles de la Península que expulsà els musulmans atorga a Catalunya una valoració específica, sobretot perquè aquesta empresa fou duta a terme, en un primer moment, sense comptar amb l'ajut de ningú. Així s'expressa, per citar un exemple Martí Viladamor: *“los invictos catalanes [...]”*

¹⁴ TORRES, Xavier (Ed.). *Escrits polítics del segle XVII. Tom I. Noticia Universal de Cataluña de Francesc Martí Viladamor*. Vic: Eumo, 1995, p. 35.

¹⁵ Cfr. CORTADELLA I MORRAL, Jordi. *La història antiga en la historiografia catalana*. Tesi doctoral. Bellaterra 1991; SIMON I TARRÉS, Antoni. *Els orígens ideològics...*, p. 76

¹⁶ Referències explícites a la tasca evangelitzadora de sant Pacià (autor entre d'altres, del *Sermó sobre la penitència*) a TORRES, Xavier (Ed.). *Escrits polítics...*, p. 39.

*dieron glorioso principio a su conquista en el año 740*¹⁷. Finalment, mostrar Catalunya com a defensora i difusora de la fe catòlica¹⁸.

Com ja hem dit, no és pas una aportació específica de la historiografia catalana, tot i que és destacable la reiteració de la catolicitat del poble català, al qual se li atribueix una estreta relació amb la Providència (Corbera). Gràcies a aquesta fe ferma i consolidada, els catalans han de sentir-se orgullosos d'haver estat els introductors del tribunal de la Inquisició en la Península Ibèrica. Així, si més no, ho consideren Andreu Bosc:

“Puix [els catalans] podan blasonar no sols de les primícies de la Christiandad de Espanya, com està provat; però també del principi que-s rebé la anta Inquisició en tota Espanya, foren los primers, los de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya, ells foren els primers inquisidors de Espanya ja de l'any 1232”¹⁹.

i Francesc Martí Viladamor: “*el primer tribunal de la Santa Inquisición que se erigió en España fue en Cataluña*”²⁰.

D'altra banda, el jesuïta Pere Gil, a inicis del segle XVII, se n'enorgulleix, tot atribuint-ho a la voluntat divina que, si bé Catalunya es troba molt a prop de França, mai no ha cedit a la Reforma protestant:

“En lo que toca a la fe cathòlica y religió christiana són tan fermos y tan enemichs de las novas invencions dels infiels i heretges que, havent tants anys com ha que tenen per espay casi quaranta leguas veÿns als heretges de

¹⁷ TORRES, Xavier (Ed.). *Escrits polítics...*, p. 51.

¹⁸ En aquest sentit, el valencià Gaspar Blai Arbuixec (1666) exalta la figura de Jaume I com a monarca que expulsà la “secta Mahometana perfida, infame è supersticiosa” i alhora reintroduí el cristianisme a València, fet pel qual el Conqueridor és definit com “clar espill de nostres Prínceps, idea de heroichs y valerosos Capitans, gloriosa emulacio dels passats sigles, lustre y honor dels presents, y exemple unich als devenidors”. Per a l'elaboració del seu sermó, Arbuixec es basà en el *Llibre dels Feys*, la crònica de Beuter i l'aportació d'Escolano. (ARBUIXECH. Gaspar Blai. *Sermó de la conquista de la molt insigne, noble, leal, coronada ciutat de Valencia*. València: Jeroni Vilagrassa, 1666, p. 5,6,28,29).

¹⁹ BOSCH, Andreu. *Summari, Índex o Epítome dels admirables Títols d'Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*. Perpinyà: Pere Lacavalleria: 1628, p. 35.

²⁰ TORRES, Xavier (Ed.). *Escrits polítics...*, p. 40.

França, may la heretgia és entrada en Cathalunya, ni s'és trobat algun cathalà que·s sia fet heretge”²¹.

5.2.4. Escriure història per vindicar el passat de Catalunya

Pel que fa a l'interès per la història de Catalunya, paga la pena pensar alguns dels trets identitaris més analitzats pel historiadors catalans del període. L'interès pel passat, recent o llunyà, no és pas una novetat ni un tret característic dels historiadors catalans siscentistes. Cal tenir present que un segle abans, en el context de la unió dinàstica entre la Casa d'Aragó i la de Castella, ja s'havia iniciat tota una revifalla de l'interès per la història. És i serà, cal recordar-ho, el moment del debat sobre el concepte d'Espanya²², debat que es produí bàsicament entre historiadors castellans i els de la Corona d'Aragó, en el qual els primers tractaren d'assimilar la idea d'Espanya a la de Castella. En aquesta pugna ideologico-política hi intervingueren autors com Valera o Nebrija (Castella) i Carbonell, Furió o Despuig (Corona d'Aragó).

Per tal de sintetitzar, podem dir que la lectura del passat de la història se centrarà, en el segle XVII, bàsicament en els següents aspectes. Mostrar l'especificitat de Catalunya, amb una sèrie de virtuts que el fan diferent dels seus veïns (idea compartida per bona part de les comunitats amb sentiment de

²¹ GIL, Pere. *Libre primer de la Història Cathalana en lo qual se tracta de història o descripció natural, ço és de coses naturals de Cathalunya* (1600). Citat a: ALCOBERRO, Agustí. *Identitat i territori. Textos geogràfics del Renaixement*. Vic: Eumo, 2000, p. 203.

²² Cal recordar, com apunta Simon, que en el segle XV el concepte d'Espanya, provinent de la circumscripció de l'imperi romà (Hispania), era bàsicament una referència geogràfica, com avui en dia pot ser per a nosaltres el terme "Europa". (SIMON I TARRÉS, Antoni. *Els orígens ideològics...*, p. 31 i ss). Sobre aquest debat, vegeu, entre d'altres, GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. "El concepte d'Espanya als segles XVI i XVII" a *L'Avenç* 100 (1987), p. 38-50; BELENGUER, Ernest. "La Monarquía hispánica vista desde la Corona de Aragón" a *Estudis* 20 (1994), p. 57-82; NADAL, J.M.; PRATS, M. "El concepte d'Espanya: Hispaniam restaurare et recuperare" a *Història de la llengua catalana*. Vol.II. Barcelona 1996, p. 331-337; DURAN, Eulàlia. "El concepte d'Espanya en el segle XVI" a *L'Avenç* 244 (2000), p. 27-34.

col·lectivitat, amb uns trets identitaris comuns)²³. També, com ja hem vist, presentar el Principat com a primer poble cristià de la península i un dels primers d'expulsar els musulmans, consolidant encara més la seva religiositat. Així, també es remarquen els orígens carolingis de Catalunya²⁴, i es destaca que els catalans cediren lliurement la seva independència als monarques carolingis. Aquest punt és tractat amb deteniment per autors com Corbera²⁵, Vinyes²⁶, Bosc²⁷ i Vila²⁸. En aquest sentit, cal remarcar que els historiadors dels segles XVI i XVII sovint creuen i consoliden certes figures i elements llegendaris, com és la figura d'Otger Cataló. Evidentment, en aquest moment la història encara no s'ha independitzat plenament d'altres disciplines com la poètica, la retòrica o la narrativa²⁹. Cal dir també que la defensa de la "llibertat dels catalans" es referma amb el pas de la història, i aquesta és la interpretació que se'n fa del període de la monarquia catalanoaragonesa baixmedieval. En aquest punt, segons els historiadors siscentistes, es consolida el pactisme català. Per tots aquests motius, segons els historiadors del segle XVII, cal

²³ SIMON I TARRÉS, Antoni. *Els orígens ideològics...*, p. 77. Des d'aquesta perspectiva, sovint s'escriuen descripcions de territoris concrets del Principat (com el cas del Pallars descrit per Onofre Timbau) amb interessos econòmics i/o de pugnes entre les cases nobiliàries. Vegeu al respecte: BRINGUÉ I PORTELLA, Josep M. *Descripció del marquesat de Pallars i del vescomtat de Vilamur per Onofre Timbau (1628)*. Lleida: Pagès editors, 2001.

²⁴ Cfr. VILLANUEVA, Jesús. *Los orígenes carolingios de Cataluña en la historiografía y el pensamiento político del siglo XVII*. Barcelona 1994 (Treball d'investigació inèdit).

²⁵ Vegeu el capítol 7 del present treball dedicat a aquest historiador.

²⁶ Felip Vinyes recorda que "Sa Magestat va a ésser senyor y compte de Barcelona y príncep de Cathalunya per successió a sos majors en excecució y en virtut de aquells primers pactes que foren fets ab lo primer senyor, aprés de perduda Espanya" (*Memorial dels fonaments y motius ab los quals se prova his justifica que la nominació y deputació de Lloctinent General per a exercir jurisdicció en lo Principat de Cathalunya, Comtats de Rosselló y Cerdanya no té lloch abans de haver jurat sa Magestat en la Ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1622, BC, "F.Bon." 13, fols. 2v-3).

²⁷ Bosc recorda que Lluís el Pietós fou elegit pels catalans, "y de aquí se diu amb veritat que tenim rey per elecció ab convenció y pacte" (BOSC, Andreu. *Sumari...*, p. 162)

²⁸ Jaume Ramon Vila, en el *Tractat d'armoria* (tom 4, fol. 38) recorda que, pel que fa a Catalunya, que "és sert que may y ha aguda república en lo món ni de present s'i troba que (...) tinga tanta exempció y llibertat".

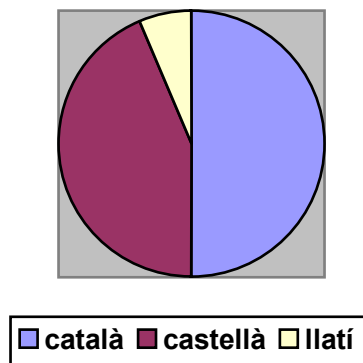
²⁹ Així, Cristòfor Despuí no entén perquè Zurita no accepta la llegenda d'Otger Cataló, ja que aquesta no dóna "desllustre a Catalunya": DURAN, Eulàlia. "Renaixement i Barroc...", p. 139.

estudiar el passat de Catalunya, i vindicar el paper que aquests han tingut al llarg de la història. En aquest marc s'inscriu, tal i com hem vist, bona part de la producció historiogràfica del sis-cents. Interessa, per tant, tot el passat català i en aquest sentit també trobem autors com Francesc de Montcada (1586-1635)³⁰ que se centren en el passat aparentment més *exòtic*: l'aventura dels catalans a Grècia. El cas de Montcada, ja ho hem dit, és especialment interessant, donada la seva condició d'home estrictament vinculat a la cort espanyola i escriptor i erudit.

5.3. EN QUINA LLENGUA S'ESCRIU LA HISTÒRIA EN LA CATALUNYA DEL BARROC I PER QUÈ

Finalment, en darrer terme, cal també saber en quina llengua escriuen els autors d'obres històriques del XVII català. D'un conjunt de 94 obres estudiades, 47 ho són en català, 41 en castellà i 6 en llatí. Així doncs, tenim un 50% en català, un 43.61% en castellà i un testimonial 6.38% en llatí.

LLENGÜES UTILITZADES (1573- 1709)



³⁰ Vegeu el capítol 8 del present treball dedicat a aquest historiador i polític.

En aquest punt no pretenem dur a terme un estudi de la història de la llengua catalana en el segle XVII, ni tampoc d'estudiar el denominat "conflicte" entre català i castellà en l'Època Moderna.

Es tracta de veure com la llengua és valorada per alguns autors del segle XVII per tal de justificar una sèrie de privilegis i un tracte específic per part de la Monarquia Hispànica.

Precisament per això, val la pena tenir present, segons el nostre punt de vista, una sèrie de qüestions preliminars:

Cal fugir, segons la meua opinió, del debat polític presentista i centrar-se, fins al punt en què sigui possible, en la consulta de les fonts, sense fer-ne lectures presentistes, anacròniques o polititzades. Dit això, cal tenir present, com ja és ben sabut, que els termes que utilitzem en l'actualitat no tenien el mateix sentit en l'Època Moderna. En aquest sentit, la relació entre l'estudi de la història i el de la semàntica pot ajudar a (re)plantejar temes i qüestions que a primera vista serien tan clars com inexactes³¹. Conceptes com "pàtria", "nació" o "país" han variat el seu significat, així com les diverses nominacions que rep el terme "Catalunya" al llarg de l'Època Moderna³². Així, per posar un exemple de l'època (1696), Joan Lacavalleria defineix el mot "Catalunya" com a "provincia en Espanya", de manera que "català" és "qui és de Catalunya"³³.

³¹ Cfr. ROBIN, Régine. *Histoire et linguistique*. París: Armand Colin, 1973.

³² Vegeu: BAJET, Montserrat. MERCADÉ, Elisabet. "Diverses nominacions per a Catalunya en el Dietari del Antich Consell Barceloní: 1576-1585 i 1668-1677" a *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 9 (1989), p. 201-215; DURAN, Eulàlia. "Patriotisme i mil·lenarisme al segle XVI" a *Recerques* 32 (1995), p. 7-18. D'altra banda, cal tenir present: GIL PUJOL, Xavier. "Un rey, una fe, muchas naciones. Patria y nación en la España de los siglos XVI-XVII" a: ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO, Antonio. GARCÍA GARCÍA, Bernardo J. (Eds.), *La Monarquía de las naciones...*, p. 39-76.

³³ LACAVALLERIA, Joan. *Gazophylacium catalano-latinum*, p. 147.

Per últim, és important tornar a recordar que la idea de “nació” en el sentit que es dóna avui en dia, no neix fins després de la Revolució Francesa³⁴. Fetes aquestes dues observacions preliminars, sembla evident per bona part de la historiografia actual que Catalunya tenia uns índexs d’alfabetització minsos, com la resta de territoris europeus de l’època³⁵ i que el castellà només era conegut per alguns sectors de la noblesa i l’alt clergat català³⁶. El català, al llarg de l’Època Moderna, no té només com a “rival” la llengua castellana, sinó que també ha de “compatir”, en altres registres, amb el llatí o l’italià³⁷. D’altra banda, el castellà és considerat un idioma de major difusió que el català. Aquest fet és assumit de diferent manera, que analitzarem a continuació a partir d’alguns dels textos més representatius. En aquest sentit, la polèmica més coneguda fa referència a quina havia de ser la llengua utilitzada en la difusió de la fe catòlica. De fet, fou un dels afers principals dels concilis provincials eclesiàstics de Tarragona entre els anys 1635-1636 i 1636-1637. El tema, però, se seguí tractant posteriorment i aparegueren obres escrites sobre la qüestió. Mentre Alexandre Ros opta per la defensa acarnissada del castellà,

“Cáusame admiración que hagan tan ignorante, con tan rigurosa generalidad, del Castellano en este Principado, donde todos los libros que se imprimen son en esta lengua. Las freqüentes impresiones, más continuas que en ninguna parte de España, agotadas por el séquito de los libros, ¿no es argumento evidente que se lee mucho en Castellano y que se entiende? (...) ¿Dónde se imprimen más Tomos de Comedias que en Cataluña, y se rozan no sólo de los Críticos, sino del vulgo, hallándose más en las almodillas de las damas, que en las librerías de los Doctos? Luego entienden las lenguas las

³⁴ Lacavalleria (p. 756) posa com a exemple de “nació” la “nació espanyola”, o sigui “los espanyols de nació”.

³⁵ Cfr. PETRUCCI, Armando (ed). *Libros, editores y público en la Europa Moderna*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1990; PEÑA, Manuel. *Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas*. Lleida: Milenio, 1996.

³⁶ Cfr. NADAL, J.M. “El català en els segles XVI i XVII” a *L’Avenç* 100 (1987), p. 24-30; SEGARRA, Mila. “El conflicte lingüístic català-castellà als segles XVI i XVII” a *Història de la cultura catalana*. Vol II. Barcelona 1997, p.169-192; PEÑA, Manuel. *El Laberinto de los libros: historia cultural de la Barcelona del Quinientos*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez-Pirámide, 1997.

³⁷ SIMON I TARRÉS, Antoni. *Els orígens ideològics...*, p. 101 i ss.

*mugeres aun en elevada oración, y en lo pomposo del verso (...). Los oficiales entienden a los Castellanos, quando mercan algo en sus tiendas; y no dudo que si les dizen alguna injuria, se indignan, que es señal que entienden comúnmente los plebeyos esta lengua*³⁸.

d'altres autors optaren per la defensa exaltada del català, com Dídac Cisteller en la seva resposta a Alexandre Ros. Cisteller defensava l'ús del català en la prèdica religiosa argumentant que el castellà era prou desconegut al Principat, amb excepció feta de Barcelona:

*“Piensa (...) el doctor Adrín que (...) si San Pablo en Corinto, donde sola una lengua se hablava, predicava en muchas por la variedad de gentes que a ella, como emporio, acudían, en las de Cataluña se ha de predicar en Castellano por el trato que con los castellanos tienen. Este argumento flaquea por mil partes. Primo, porque si algo provasse, probaría solamente que en Barcelona, escala de Italia y emporio de Naciones estrangeras, se avía de predicar en castellano. Pero ¿cómo lo prueba de Tortosa, Girona, Lérida, que a todo tirar sólo ven dos o tres días, y bien de passo, algún castellano? ¿Qué será de Manresa, Solsona, Vique y Urge!, que si ven algún castellano es por milagro? (...) Lo que veo es que siempre toma a bulto las Ciudades de Cataluña sin señalarlas, porque sabe, quitada Barcelona, en ninguna de las demás poder llamarse común el castellano. Luego todo el pleyto es por sola Barcelona, y aun en ésta la plebe, que es la mayor parte, no la entiende, como los barrios de los Arrabales, la parroquia entera de San Pedro (pues en ella se predica en Catalán por juzgarse no se percibe el castellano), mucha parte de la parroquia de Santa María de Pescadores y Hortelanos, y assí de las demás, de que no cabe poca parte a la misma Catedral en la qual santíssimamente el Señor Obispo que meritíssimamente preside oyen ella, haz e se prediquen en Catalán los Sermones que Su Ilma. Reparte*³⁹.

En síntesi, es pot copsar que el debat pivotava al voltant de tres qüestions fonamentals: el grau de difusió a Catalunya d'una o altra llengua, la valoració de la capacitat expressiva d'aquestes llengües i el tema de la vinculació de la

³⁸ GÓMEZ ADRÍN, Juan. (Pseudònim d'Alexandre Ros). *Memorial en defensa de la lengua castellana para que se predique en ella en Cataluña* (1636?): “esta lengua [la castellana] substancialmente es una en toda España, aunque tiene diferencias accidentales en diversas provincias.

³⁹ CISTELLER, Dídac. *Memorial en defensa de la lengua catalana para que se predique en ella en Cataluña*. Tarragona: Gabriel Roberto, 1636.

llengua castellana al poder polític (com se sap, el castellà havia esdevingut la llengua de la monarquia)⁴⁰.

L'exaltació del català és duta a terme també per Andreu Bosc, que el 1628 ja es lamenta del desnivell que s'aprecia envers la castellana:

“Molt mes ocasio tenien los Cathalans de posar en mes alt punt llur llengua, puix de son natural es estada tant propria, pulida, apta, y rebuda com està dit, si sobre ella se agues fet semblant estudi, com de la Castellana, desterrant los noms impropis, y barbaros, y tenintli mes aficio no abusant de ella, ni mesclantli tantes improprietats, y syllabas, fora de son natural, y no·s fos arribat a tant gran necedad, y estrem que ja no·s te per saui, ni ben parlat, qui no diu paraules extraordinaries, sens saber lo que diu, mudant las vocals, y de ells entran, y se comunican, sens pensar, tantes necedats, barbarismos, y improprietats als demes, y resta la llengua tant corrupuda, y barbara”⁴¹.

Al llarg del segle XVII abunden les defenses i panegírics de la llengua catalana, combinats amb una clara manifestació de preocupació pel poc cultiu de les lletres al Principat. El carmelità de Perpinyà Josep Elías Estrugós lamenta que “axí per falta de estudi si a pochos que sàpian parlar català y menos escriure”⁴², i el clergue Josep Romaguera, tractant d'imitar l'estil de Gracián també manifesta el seu dol:

“Si·m vituperas lo aver escrit en Cathala, not temo; porque murmurant la lle(n)gua, ab que parlas, fentla insturment de sas ignominias, los mateixos ecos del vituperi, resonan Calumnias à ta vil censura. (...) Pero ò llastima! Que las medodias de tants Orfeos Cathalanas, que pogueren moures emulacio als mes subtils estrangers, vajan entre recatats aplauso, si yà no es, que las sepulte lo olvit, sent la privaciò, digne suplici de nostre descuyt. Que Nació no gosa, son parestatje en la celebre llibreria del Parnaso, aont los forasters curiosos cultiva(n) sa noticiosa inclinaciò, y saben fins sos Antipodas, que en lo Cor del augusto Apolo, te lustre lo plectre de sos Alumnos. Sols la nostra, es la que desprecia esta gloria en sos ingenis”⁴³.

⁴⁰ Vegeu sobretot: GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. *Las Culturas del Siglo de Oro*. Madrid: Historia 16, 1999, p. 150-151.

⁴¹ BOSCH, Andreu. *Summari, Índex o Epítome dels admirables Títols d'Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, p. 27.

⁴² ESTRUGÓS, Josep Elies. *Fènix català, o llibre del singlar privilegi, favors, gracias y miracles de Nostra Senyora del Mont del Carme*. Perpinyà: Esteue Bartau, 1644, “Al lector”.

⁴³ ROMAGUERA, Josep. *Atheneo de grandesa sobre eminencias cultas, catalana facúndia, ab emblemas il·lustrada*. Sueca: Lletra Menuda, 1980 (Pròlech al lector).

I ja a inicis del segle XVIII, el catedràtic Narcís Julià s'expressa en termes semblants, tot recordant Andreu Bosc:

“Totas las naciones se enobliren ab art tant cèlebre, y se esmérán en tenir poetas en son propri ideoma; sols la nostra és la que menos los aprecia, estimant més als que se exercitan en llengua agena, lo que ha ja més de una centúria judicaba digne de plor, en son doctíssim llibre de *Títol de honors de Cathalans*, lo Doctor And[r]eu Bosch, digne per sos escrits de fama eterna. Perquè ja en son temps apreciaban los naturals la llengua estrangera, causant ells mateixos menspreu y vilipendi a la de la pròpia pàtria”⁴⁴.

També trobem autors que semblen optar per la resignació. Seria per exemple el cas de Martí Viladamor:

“Y para que lo afectado de éste supla la senzillez del catalán idioma, evocando su universal jurisdicción al más dessabrido pecho, dexo industrioso por remissa la lengua de mi querida nación y hurto lícitamente al enemigo la suya”⁴⁵.

o bé mostren un clar recel (Pere Gil⁴⁶), i d'altres que, amb esperit canviant, passen del recel a la naturalitat (Jeroni Pujades⁴⁷). Pel que fa a la prosa religiosa, en general predomina un esperit diguem-ne utilitari, ja sigui si es tria la llengua castellana (major difusió) o la catalana (és la llengua més coneguda pels habitants del Principat. D'aquesta manera justifica Reginald Poc la tria de la llengua castellana:

⁴⁴ JULIÀ, Narcís. *Parnàs Català* (1703), f. 1 (reedició a càrrec d'Albert Rossich, 1978).

⁴⁵ TORRES, Xavier (Ed.). *Escrits polítics...*, p. 31-32.

⁴⁶ GIL, Pere. *Menyspreu del món*. En el pròleg opta per escriure el llibre en llengua catalana perquè la castellana “a penes és ben entesa de la gent comuna i plebeia”. Citat a: SEGARRA, Mila. “El conflicte lingüístic...”, p. 185. D'altra banda, en l'obra catequètica *Modo de ben morir* afirma: “per ser esta llengua la mia natural y per fer aquest bé a la nació cathalana”. Altres autors secundaris com Jeroni Taix, en el *Llibre dels Miracles de Nostra Senyora del Roser* (Barcelona: Sebastià Cormellas, 1592) afirmen que “pareixia que feyha injuria als meus Cathalans y a la mia llengua, he volgut pendrer aquest treball de fer-lo en llengua Cathalana”. També Pere Nicolau, catedràtic de la Universitat de Perpinyà, en el prefaci del *Llibre y declaració dels noms, virtuts, perfeccions, gràcies, títols, excel·lencies y grandezas de la sempre Santa y Verge Maria Mare de Déu* (1630) afirma “aver escrit aquest llibre en la nostra pròpia i natural me ha obligat lo que dec a una nació, pàtria y parròquia”.

⁴⁷ Aquest, en el pròleg a la *Crònica Universal del Principat de Catalunya* (1609) considerava que era “ingrat à la Patria i a la nació dexant la propia per altra llengua”, però també dedica poemes en castellà als ducs de Cardona (NADAL, J.M. “El català...”, p. 29). Sobre Pujades vegeu el segon apartat del capítol 6, dedicat a aquest historiador.

“Aduierte ultimadamente que si el lenguaje no es tan proprio y casto como el que hablan los senadores de Toledo, ni tan fecundo como el de los predicadores de Andaluzia, el autor no es toledano ni andaluz, sino catalan, y que por ue(n)tura todos los castellanos y andaluzes juntos no sabran hablar otro tanto ni con tanta propiedad en catalan como el ha hablado aquí en castellano (...). Catalán soy, y de tal me precio, que si escribo en castellano es porque es más entendida la lengua y desseo se entienda la devoción destes santos”⁴⁸.

En qualsevol cas, l'obra de Poc és introduïda per una sèrie de poemes, la majoria dels quals estan escrits en català⁴⁹. Per la seva banda, Joan Lacavalleria, en el moment de publicar el seu diccionari de llatí-català (1696), s'expressa de la següent manera:

“La consideracio de no tenir nosaltres vocabulari copiós traduït lo Catalá ha fet dar á la Estampa lo present; y si be lo Fons verborum, y lo Vocabulari son llibres molt erudits, totavia se troban tant succints, que en ells falta un numero considerable de vocables, y tant poch exornats, que contenen poques frases no soalment a la composició, sino tambe pera variarla”⁵⁰.

Per la seva banda, sembla evident que moltes obres de caire espiritual s'escrigueren en català perquè aquesta era la llengua del poble, que amb dificultats podia llegir en castellà. L'any 1666 Francesc Marés escriu en el pròleg de la seva obra sobre la Mare de Déu de Núria:

“Escrichlo en llengua cathalana a peticio de algunas personas, y tambe perq(ue) aquest Santuari ordinariamente es frequentat de la gent de las montanyas de Cathalunya, que may son exits de entre aquellas montanyas, y no entenen la llengua castellana, o no tindrian tant gust en llegirla com tindrán en la propria de sa patria”⁵¹.

Francesc Baucells, en la seva *Font mística y sagrada del Paradís de la Iglésia* (1704), reconeix:

⁴⁸ POC, Reginald. *Compendio de la vida, muerte y milagros de los dos gloriosos labradores, San Galderique de Canigon, San Isidro de Madrid*. Perpinyà: Luys Roure, 1627, “Aduertencias para quien leyere”.

⁴⁹ Paga la pena destacar que alguns d'aquests versos són escrits per dones, bàsicament religioses dominiques de Perpinyà.

⁵⁰ LACAVALLERIA, Joan. *Gazophylacium Catalano-Latinum*, “Al lector”.

⁵¹ MARÉS, Francesc. *Història i miracles de la sagrada imatge de Nostra Senyora de Núria*. Barcelona: Antoni Lacavalleria, 1666, “prolech al lector”.

“Per alguns anys de experiencia que tinch, en las diferents Missions que he fetas en moltas y diferents parts de aquest Principat de Cathalunya, he vist (Germans meus) la gran necessitat que tenen molts de tenir una obra manual, o promptuari en romans cathalá perque los Pares de familia, pugan ensenyar à sos fills, y criats, y apendrer las cosas mes necessarias, que uns, y altres deuhem saber”.⁵²

També trobem autors com Onofre Manescal que als inicis del segle XVII es troben en l'obligació de vindicar les virtuts de l'idioma català:

"Pero [el català] és llengua curta. Si vol dir que no tenim tants vocables com los castellans, és no saberla, puys és fertilíssima. Si entenen qu'és curta perquè no és comuna, y no la entenen tots, té rahó, però axò és molta alabança de nostra llengua, «*Ditticiliaque pulchra*», digué l'altre, las cosas millors no són fàcils, sinó dificultosas, y per ser-ho tant nostra llengua, la sabem tan pocs. Si vol dir qu'és curta perquè los vocables no són tant llargs com los d'altres llengües, acerteu, però esta és entre altres una grandesa de nostra llengua, que essent curts los vocables la significació sia llarga”⁵³.

O personatges com Narcís Camós que, en el *Jardín de María* (1657), obra situada en el context de la postguerra del conflicte de 1640, que semblen avergonyir-se pel fet d'haver trobat documents escrits en català. Vegem-ne un fragment:

“Son muchas las marauillas que por esta Image(n) obrò el Cielo (*fa referència a la Mare de Déu de les Sogues*), dentre las quales no dexarè de referir aquella que por manifestar su grandeza quiso Dios que se viesse dentro del agua, qua(n)do huuo sucedido el milagro de su inuencion, como después de tiempo advirtieron muchos, y se halla en el auto que por esso se sacó, que contiene lo siguiente, aunque en lengua catalana”.⁵⁴

⁵² BAUCELLS, Francesc. *Font mística y sagrada del Paradís de la Iglésia*. Barcelona: Joseph Teixidò, 1704, “Carta dedicatoria”. De manera gairebé idèntica s'expressa Joan Àngel Serra quan afirma que la temàtica de la seva “se troba en molts llibres, en uns en llatí (i no és per tots), en altres en romanç castellà, però jo, que desitjo ser deutor a tots, doctes e indoctes, a pobres i a rics, lo oferesc per comoditat de los d'est principat de Catalunya en romanç català” (SERRA, Joan Àngel. *Llibre dels miracles de Nostra Senyora del Carme*. Barcelona: Jeroni Palol, 1701, “Epístola al lector”).

⁵³ MANESCAL, Onofre. *Sermó vulgarment anomenat del Sereníssim Senyor Don Jaume II*. Barcelona: Sebastià Cormellas, 1602, p. 2. En termes semblants s'expressa Jacob Perrinet en el sonet en què elogia Miquel Mates pel fet d'haver escrit la seva obra en català (MATES, Miquel. *La devota peregrinació de la Terra Santa, y civtat de Hierusalem*. Barcelona: Gabriel Graells i Giraldo Dotil, 1604, “Sonet”).

⁵⁴ CAMÓS, Narcís. *Jardín de María, plantado en el Principado de Cataluña*. Barcelona: Jayme Plantada, 1657, p. 248.

Així, després del conflicte de 1640 trobem testimonis que mostren una reculada clara del català, com el conegut fragment de Jacint Ayom, que el 1674 tradueix al castellà l'obra de temàtica militar de Domènec Moradell. Ayom afirma taxativament:

*“De la lengua catalana han fenecido las admisiones y aplausos, no sé si por mal entendida o por mal recibida... Tan trocados miramos los tiempos, que si ahora escribiera en lengua catalana aunque fuese un Salomón, no sería aplaudido”.*⁵⁵

També, a les darreries del segle XVII (1699), el jesuïta Francisco Mora mostra una certa prevenció, no sols envers la llengua catalana sinó també pel poble català en general:

*“He visto el Libro que en lengua del País, para ser mas comun su inteligencia, y assi el aprovechamiento mas vniversal, cuyo Author es el Doct. Josef Plens, Cura dignissimo de la Iglesia Parroquial de S. Iayme de Mollerusa, y no hallo cosa repugnante à nuestra Santa Fè Catholica, ni definiciones de los Sagrados Concilios, ni tradiciones de la Santa Madre Iglesia, ni menos à las buenas costumbres: antes bien contiene doctrina muy provechosa, pia, y devota confirmada con autoridad de muchos Santos, y Escritores (...); pudiendo Cataluña agradecer al Señor, que siendo país tan suyo le aya favorecido con Retor de tan vniversal vtilidad”.*⁵⁶

Aquest fet planteja una realitat dual: per als llibres escrits amb la intenció que fossin llegits més enllà de Catalunya, sovint s'emprarà el castellà, mentre que es planteja el debat sobre l'ús del català en les obres d'àmbit estrictament català, ja sigui perquè el castellà no és prou conegut per la població catalana (tal i com s'ha dit, és el cas de la literatura religiosa) o per un sentiment d'afirmació en voler escriure en la pròpia llengua. Aquesta és la postura defensada per Narcís Peralta l'any 1620:

⁵⁵ MORADELL, Domingo de. *Compendio de los preludeos del arte militar*. Barcelona: Jacinto Andreu, 1674. Citat a: COMAS, Antoni., *La Decadència*. Barcelona: Els llibres de la frontera, 1986, p. 36.

⁵⁶ PLENS, Josep. *Catecisme pastoral de plàtiques doctrinals, y espiritivals per tots los diumenges del any vtilissim, y profitos; a tots los rectors, y regint cvra de animas, com tambe confessors y predicadors*. Barcelona: Rafel Figueró, 1699, “Aprobacion del P. Francisco Mora de la Compañia de Iesus”.

*“A esto digo que he andado siguiendo los passos de mis mayores en este mismo caso, que no han escrito en latin, sino en nuestro cathalan (...) a lo demas digo que tenia escrito este memorial en lengua cathalana mas mandaronme personas a quien deuo respeto y obediencia lo traduxesse en castellano, mouie(n)doles a ello el dezero que tienen que se publique en estraños reynos (harta desdicha para mi) por no ser nuestra lengua entendida fuera los limites deste Principado, auiendose la castellana estendido tanto que ya parece querer competir con la latina”.*⁵⁷

Després d'una dècada, Antonio Vicente Domènech s'expressa en termes semblants:

*“Tambien si van (les vides dels sants) en Castellano, entienas ha sido para que la vniversalidad del Idioma las comunicara, y ternan mucha ocasión de alabar a Dios en sus Santos. Y si van en Castellano humilde, es no por ofender al delicado gusto del cortesano, sino para que el Catalan, que nunca ha salido de entre estos montes, pueda leer las vidas de sus santos patricios, aunque en lenguaje Castellano, llano para el, y facil de entender”.*⁵⁸

I a inicis del segle XVIII trobem el conegut fragment de Feliu de la Peña on justifica el canvi lingüístic apel·lant a la major difusió de la llengua castellana:

*“Siendo Catalan, y natural de Barcelona parece devia escribir esta Obra en el Catalan Idioma; pero para que se dilaten las noticias, y por los papeles, y libros que en la Centuria de 1600 se han escrito en Idioma Castellano, desdorando algunas acciones de Cataluña; deviendo manifestar si equivocacion, no puedo excusar la respuesta en la Lengua castellana”.*⁵⁹

És interessant destacar el testimoni aportat per un pamflet anònim escrit en ple conflicte del 1640 on podem llegir:

“Te escribo esta pequeña relación en lengua castellana que tantos millares de razones tienes para aborrecer a los naturales que la hablan pero como sospecho que negocio de nuevas corre por diversas partes del mundo, y por todo él se habla agorra de las guerras de nuestra patria oprimida injustamente de castellanos [...] Por si acaso llegare a estampa y corre por

⁵⁷ PERALTA, Narcís. *Memorial en favor de la ordinación hecha por la ciudad de Barcelona*. Barcelona: Geronimo Margarit, 1620, “Al lector”.

⁵⁸ VICENTE DOMÉNECH, Antonio. *Historia general de los santos y varones ilvstres en santidad del Principado de Catalvña*. Gerona: Imprenta de Gaspar Garrich, 1630, “Prólogo al lector”.

⁵⁹ FELIU DE LA PEÑA, Narciso. *Anales de Cataluña*. 3 vols. Barcelona: Joseph Llopis, Jayme Svrià, Juan Pablo Martí, 1709, “Al letor”. Reedició facsímil a cura de Jaume Sobrequés. (Barcelona: Base, 1999).

*algunas provincias [...] como la lengua castellana corre más que la nuestra por el mundo, para que todo él se entienda qual crueles, bárbaros y fermentidos son nuestros enemigos los castellanos, hago esta relación en castellano”*⁶⁰.

Així, aquest podria ser el panorama general, que es veu alterat en moments de conflicte. En la Guerra dels Segadors, per exemple, hi ha autors que fan una lectura més “polititzada” i ideològica de la llengua⁶¹. En qualsevol cas, sembla evident que no es pot parlar d’una posició única a Catalunya pel que fa a l’ús i prestigi de la llengua catalana. Aquests posicionaments diversos es perceben nítidament en la historiografia actual (recordar, a tall d’exemple el posicionament gairebé antagònic d’autors com Modest Prats o Mila Segarra en front de John H.Elliott). Certament, cal relacionar aquests fets amb la “decadència” viscuda per la literatura catalana en aquest període. Albert Rossich argumenta que no es pot parlar de decadència. La tesi de Rossich és clara i presenta novetats interpretatives en front d’altres plantejaments més *tradicionals* com els de Riquer i Comas⁶²: el català davallà en el moment en què assumí el model literari castellà barroc, que no s’ajustava al model català (més clar, sense artificis)⁶³. En aquest sentit, és interessant recordar la dicotomia argumentada per J.M.Nadal (el català és usat per llibres de temàtica real i quotidiana; mentre que el castellà ho és per llibres de caire més intel·lectual)⁶⁴. Tot i així, s’han de recordar aportacions de literats com Francesc

⁶⁰ *Relación muy verdadera de las trayciones y crueldades con que el Conde de San Guin y sus soldados entraron y saquearon la villa de Arnes*, 1642, BC, F. Bon 5973, fol 1-1v.

⁶¹ Cfr. SEGARRA, Mila. “El conflicte lingüístic...”, p. 174 i ss.

⁶² RIQUER, Martí de. COMAS, Antoni. MOLAS, Joaquim. *Història de la literatura catalana*, vol. IV, Barcelona 1985 (4a ed), p. 434-518; COMAS, Antoni. “La cultura catalana en la època del Barroc”, a *Historia de la Cultura Española Ramón Menéndez Pidal: El Siglo del Quijote (1580-1680)*. Vol. II, Madrid: Espasa Calpe, 1996, p. 513-576.

⁶³ ROSSICH, Albert. “La literatura catalana del Renaixement a la Renaixença” a *Revista de Catalunya* 71 (1993), p. 125-139; “La literatura (1516-1716)” a *Història de la Cultura Catalana*. Vol II. Barcelona: Edicions 62, 1997, esp. p. 163-166.

⁶⁴ NADAL, J.M. “El català...”, p. 30.

Fontanella que en obres com *Amor, Finesa y Porfia* (1642) tracta de demostrar que el català pot ésser també llengua de registre culte i teatral.

En definitiva, sembla clar, segons l'opinió d'autors com August Rafanell que els catalans del sis-cents copsaven que la seva llengua era diferent a la dels castellans⁶⁵, i que aquesta gaudia de més prestigi davant els alts estaments i la Monarquia. Davant d'aquesta realitat, com hem vist, hi ha posicionaments diversos i fins i tot antagònics⁶⁶, però es pot apreciar que l'afany de difondre els esdeveniments comporta el canvi de llengua en alguns casos sense contemplacions, i fins i tot, com en el cas de Francesc Martí Viladamor, reconeixent que és la llengua de l'enemic.

En definitiva, els textos d'història de Catalunya es centren al voltant de tres grans eixos tematico-conceptuals: la religió, la lectura del passat i la cultura. Pel que fa a la religió, no és ni novedós ni excepcional que s'apel·li a la catolicitat dels catalans (com ho fan d'altres pobles en l'Època Moderna), i s'ha de dir que aquests ho fan apel·lant a esdeveniments certs (presència de la religió cristiana en el Baix Imperi, expulsió dels musulmans, instauració de la primera Inquisició a la Península) o llegendaris (presència de l'apòstol Jaume, presència de catalans en la crucifixió de Crist). En aquest punt és evident l'absència de més crítica i rigor per part d'autors com Feliu de la Peña. Pel que fa a la lectura del passat, sobresurten com a gestes dignes de menció l'expulsió dels musulmans, l'establiment d'una dinastia que sempre va pactar (i no imposar) el seu poder i l'expansió heroica dels catalans per la resta de la Península i el Mediterrani. Els

⁶⁵ RAFANELL, August. "Notes sobre la interferència lingüística" a *El barroc català. Actes de les Jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona: Quaderns Crema, 1987, p. 630.

⁶⁶ Aquest debat es féu també palpable en l'àmbit de la difusió de la doctrina catòlica. Com és ben sabut, mentre el baix clergat seguí utilitzant la llengua catalana, l'alt clergat, determinats ordes religiosos i la Inquisició, sovint amb membres no catalans, optaren per la castellana.

historiadors del segle XVII vindiquen el passat català, i ho fan en un moment en què el predomini (polític, cultural i demogràfic, entre d'altres) de la Corona de Castella és abrumador. En darrer terme, la legitimació cultural està estretament lligada a qüestions lingüístiques i literàries. En aquest aspecte, com hem vist, no hi ha acord ni entre la historiografia del segle XVII ni entre l'actual. Aquest desacord mostra fins a quin punt les problemàtiques de la societat del segle XVII han arribat, si bé amb lògiques i evidents diferències de context, fins a l'actualitat. Es percep, això sí, que alguns autors del XVII defensen i legitimen l'ús del català en un moment en què altres catalans (Alexandre Ros, per exemple) consideren que tots els súbdits han d'usar la llengua del monarca (i aquesta, evidentment, és la castellana).

En qualsevol cas, els diferents esdeveniments del segle XVII a Catalunya configuren, a la vegada, diversos discursos polítics i històrics per tal de legitimar els privilegis. Així, a grans trets, hem pogut distingir dues grans situacions, marcades per l'existència (o no) de conflictes amb la Monarquia Hispànica. Així, l'obra de Montcada i el *Fénix de Catalunya* de Feliu de la Peña mostren un discurs possibilista i pactista: els autors exposen els elements que, segons el seu parer, legitimen els privilegis. D'altra banda, els textos de Francesc Martí Viladamor, Gaspar Sala o els *Anales de Catalunya* de Feliu de la Peña són fruit i testimoni d'una època de conflicte. El llenguatge esdevé més violent, i la legitimació sovint és exposada com un dret (gairebé com una exigència) al qual no es pot renunciar. En aquest sentit, Joan Lluís Palos ha constatat que, en la mesura que es produeix una ruptura institucional també es

produí una ruptura discursiva⁶⁷. Evidentment, la Guerra dels Segadors i la de Successió intensifiquen el nivell del discurs dels autors catalans.

⁶⁷ Aquesta reflexió es troba en la seva ressenya a l'edició facsímil de la *Proclamación católica* de Gaspar Sala, apareguda a: *Pedralbes. Revista d'història moderna* 22 (2002), p. 181-185.